

Др Ема МИЉКОВИЋ
Филозофски факултет
Ниш

ПОЧЕЦИ ИСЛАМИЗАЦИЈЕ У ПЉЕВЉИМА: УЗРОЦИ, ТОК, ПОСЛЕДИЦЕ

Први контакти Европе и ислама сежу у далеку прошлост, у VII век, када Арабљани након освајачких успеха у Малој Азији, покушавају да заузму Цариград (674–678), док прва муслиманска држава на европском тлу настаје у VIII веку, када су здружено арапско-берберске снаге из северне Африке освојиле тло Шпаније, дарујући име мореузу који су прешли – Гибралтар, по војсковођи који је предводио поход. Исламско друштво оставило је трага не само у историји оних европских области које су биле саставни део Омејадског емирата (Шпанија), односно Абасидског и Фатимидског калифата (Сицилија), већ и јужних и централних области данашње Француске. Процес *реконквисте* који јача са првим деценијама XIII века и ставља тачку на арапско-муслиманску доминацију над овим областима, подразумева је не само поновно освајање територија, већ и брисање свих друштвених, цивилизацијских и културних норми изграђиваних у Халифату. Упоредо са тим таквим историјским следом на западу, почетком XIV века, на истоку почиње успон нове силе, која ће у последњим деценијама тог столећа снажно закорачити на тле југоистичне Европе. У свом продору у југоисточну Европу, Османлије доносе не само ново државно уређење, већ и крупне промене у друштвеним и конфесионалним односима.

Исламизација спада у ред најзначајнијих питања из наше прошлости под османском влашћу. Ипак, чини се да њој још увек није пружен одговарајући ниво научне елаборације, без обзира на чињеницу да је, нарочито у последњој деценији, написано неколико студија и расправа које у великој мери доприносе бољем и целовитијем сагледавању овог проблема.

Извесно је да је расветљавање овог процеса отежано чињеницом да је исламизација вишеслојна појава, којој се мора прићи из различитих углова.

Исламизација не подразумева само проверавање, већ сеже у сферу идејно–политичких, културно–цивилизацијских, друштвено–економских и демографских односа, чија је трансформација, под њеним утицајем, дубока и суштинска. Сем тога, имајући у виду целину српског етничког простора, морамо констатовати да исламизација није текла равномерно на свим његовим деловима, као и да се њен интензитет разликовао у зависности од историјског тренутка.

Полазећи од мишљења Н. Филиповића, које прихвата и М. Васић, да су два основна носиоца исламизације у југоисточној Европи били градови муслиманско–оријенталног типа и тимарски систем, ово саопштење засновано на примеру Пљеваља, има за циљ да укаже на промене у етничком саставу код оних градских насеља која су била привредна и административна средишта региона, тј. у конкретном случају седиште Херцеговачког санџака. Исламизација у сеоским срединама имала је донекле другачији ток и интензитет, али овом приликом то питање неће бити разматрано.

Ограничено време саопштења с једне стране, и сложеност процеса исламизације с друге стране, определили су структуру овог излагања. Иако процес исламизације у Пљевљима започиње у другој деценији XVI века, свој замах добија тек седамдесетих година тога столећа, и наставља се током целог XVII века. Значајне промене у етничкој структури опајају се након Карловачког мира 1699. године, када Османско царство губи готово све своје територије преко Дунава и Саве. Муслиманско становништво из Славоније и Угарске већином се иселило у оне области које су опстале у саставу Царства, те се тада део њих насељава и у пљеваљском крају. Следећи преломан догађај је 1804. година, након избијања Првог српског устанка, када се појачава притисак османских власти на становништво оних српских области које су остале чврсто интегрисане у Османско царство, као што је био случај са пљеваљским крајем.

С обзиром на сва поменута ограничења, као и периодизацију, акценат ће бити стављен на почетке исламизације у Пљевљима, као и њено ширење током XVII века.

* * *

Пљевља са околином падају под османску власт у опсежној кампањи султана Мехмеда II у периоду 1465–1470. године, која је имала за циљ припајање Херцеговине Османском царству.

Одмах након освајања, као што је то био случај и са неким другим насељеним местима на српском етничком простору, османска власт преименовала је Пљевља турским именом *Taşlica* (Каменица), али се у првих неколико деценија османске управе у овом насељу и званично паралелно

користе оба његова имена – и старо, српско и новодобијено, турско. Од друге деценије XVI века, како потврђују наводи пописа Херцеговачког санџака из 1516. године, у званичној администрацији користи се само име Ташлица. Међутим, народ ново име никада није прихватио, те је стари назив на тај начин сачуван од заборава.¹

Године 1576. седиште Херцеговачког санџака, које се дотле налазило у Фочи, премештено је у Пљевља, где је остало до 1833. године, што указује на велики значај Пљеваља као трговачког и административног центра током дуготрајне владавине Османлија на овом подручју.²

Завођењем османске власти, у читавој југоисточној Европи био је заустављен даљи развој хришћанских вароши, које постају споредни делови релативно брзо развијених градова османског типа, у којима се хришћанско становништво постепено смањивало, услед прелажења на ислам. Број муслиманског живља у градским средиштима у почетку се повећавао у првом реду досељавањем турског становништва из источних области Румелије, где се више од пола века раније него у српским земљама усталила османска власт и где су се развили градови. Досељеници су превасходно били војно-административни службеници, верски достојанственици или изучене занатлије. Али, тај процес досељавања се завршава у првој половини XVI века, када почиње масовнији прелазак досељеног домаћег становништва на ислам.³

Тргови у унутрашњости су релативно споро мењали своју етничку физиономију. Српско становништво у Пљевљима чинили су припадници породица које су Османлије затекле по освајању тог краја, али и досељеници, који су долазили из ближих и даљих села и племена, па чак и из других градова. До

¹ Тако су подгоричкој тврђави Турци наденули име *Depedögen*, које се среће у османским документима с почетка успостављања њихове власти у овом месту, да би се изгубило почетком XVI века, па се од тада тврђава као и варош јавља само под именом Подгорица. Турци су на свој језик превели и назив града Бијелог Поља, па је ово место у свим званичним актима османске администрације бележи као *Akova*. Детаљније видети: Историја Црне Горе III/1, Титоград 1975 (М. Васић), 506.

² У ранијој историографској литератури преовладало је мишљење да је седиште Херцеговачког санџака из Фоче у Пљевља премештено 1572. године. Међутим, на основу релевантне дубровачке грађе, Т. Поповић је дефинитивно разрешио ово питање и установио да су Пљевља постала престоница Херцеговачког санџака 1576. године. Наиме, први податак о Пљевљима као седишту Херцеговачког санџака потиче из 20. децембра 1576. године, али се по његовој садржини може установити да је до промене дошло неколико месеци раније. Т. Поповић, *Kada je sedište hercegovačkog sandžaka premešteno iz Foče u Pljevlja*, 267–270.

³ А. Handžić, *O gradskom stanovništvu u Bosni u XVI vijeku*, Prilozi za orijentalnu filologiju 28–29, Sarajevo 1980, 247–257. О уништавању српских средњовековних градова током XV века, детаљније видети: Д. Ковачевић Којић, *La destruction des villes serbes au XIe siècles*, Зборник радова „Stadtzerstörung und Wiederaufbau, Zerstörung durch die Stadtherrschaft, innere Unruhen und Kriege“, band 2, Bern, Stuttgart, Wien, 2000, 179–189.

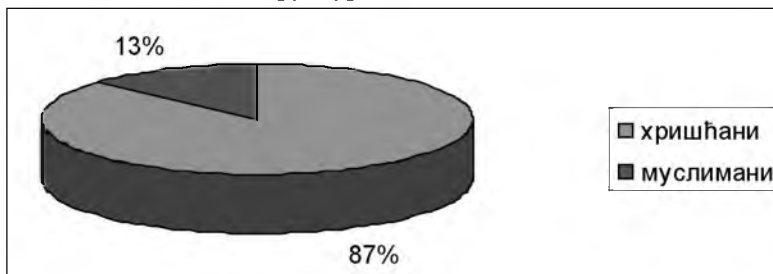
промене етничке структуре становништва долазило је постепено, јер се уз домаћи елемент све више јављају странци. У градове, па и у Пљевља, насељавају се чиновници у администрацији и судству, затим војници, улема, занатлије, трговци, путници, итд. У пљеваљском крају, поред санџакбега значајне личности били су: његов ћехаја, капиџибаша, чешнегирбаша, хазнадар, алајбег, војвода, субаша, назир, емин, неколико писара и други службеници. Осим поменутих чиновника вишег ранга, у граду се 1570. године помињу: базарбаша, ћехаја касабе, два заима, неколико спахија, черибаша, а касније још и јаничарски сердар, представник спахија Порте, старешина еснафа, итд. Сви они имали су своја добра у Пљевљима и околини.⁴ Осим њих, у Пљевљима су живела и муслиманска духовна лица, као што су хатиби, имами, мујезини и хоџе. У документима се још помињу и мутевелије вакуфа, као и учитељи и каими.⁵

Део муслимана у овај град досељен је приликом премештања седишта Херцеговачког санџакбега из Фоче у Пљевља, али их је већина ипак настала исламизацијом домаћег, српског становништва.⁶ У попису из 1570. године, уз имена неких од конвертита убележене су и имена њихових очева хришћана, као на пример: Первана син Милоша, Хасан син Милашина, Илијас син Бојића, Хурем син Вуксанов, Скендер син Влатка, итд. Уз имена већег броја муслимана убележена је напомена да су синови Абдулаха, тј. нови муслимани.⁷

У случају Пљеваља, дакле, био је потребан готово читав један век за започињање процеса исламизације, док Будимље, на пример, ни касније није мењало своју етничку структуру.⁸

По подацима пописа из 1476. године, у самим Пљевљима није живео ниједан становник исламске вероисповести.

Етничка структура Пљеваља 1516. године

⁴ ИЦГ III/1, 542.

⁵ Исто, 543.

⁶ Исто, 534.

⁷ Исто, 538.

⁸ Исто, 533.

Становништво овог насеља континуирано је расло током читавог XVI века, иа је тако 1516. године у Пљевљима било 150 домаћинстава, од чега 20 муслиманских, и то је први изворни помен стално насељеног муслиманског становништва у овом месту, док је 1570. године у њему живело 195 породица, и тада је први пут уписано као касаба. Када је у Пљевља 1576. године пресељено и седиште херцеговачког санџак-бега, што речито сведочи о развоју овог српског средњовековног насеља у насеље оријенталног типа, сви његови становници, хришћани и муслимани, бивају награђени фискалним олакшицама, захваљујући ангажовању Хусејин-паше Бољанића код султана Селима II (1566–1574). У дефтеру из 1570. године убележено је да „сви они који станују у тој касаби, након што они између њих који се баве земљорадном плате посједнику земље ушур на земљу коју сију и жању – ослобођени су и опроштени свих обавеза, диванских намета, пореза и церахорлука...“⁹

Тада је донета и одлука да се становништво Пљеваља ослобађа плаћања редовних и ванредних намета (*муафџет*), повластица предвиђена за становништво касаба на територији читавог Османског царства. Управо то је утицало да становништво из околних села, али и удаљенијих места, почне интензивније досељавање у Пљевља. У овом периоду повећао се и број муслиманског становништва у читавом пљеваљском крају.¹⁰

Истовремено, испословањем повластица за становништво Пљеваља, Хусејин-паша Бољанић добио је од султана ферман о одржавању недељног пазара у овом насељу, као и дозволу за подизање задужбина, те је изградио џамију, каравансарај, имарет и неке друге објекте. За издржавање својих задужбина и њихових службеника, основао је вакуф, коме је завештао нека од својих добара, како у Пљевљима и околини, тако и у удаљеним местима.¹¹

Као и у свим већим пазарним местима, и у Пљевљима се гради значајна муслиманска трговачка инфраструктура: чаршија са дућанима, пазар, магацини за смештај робе, ханови, каравансараји, хамам. Изузетно је уочљив развој пљеваљске чаршије, у оквиру које су од средине XVI до краја XVII века изграђени два каравансараја, ханови и бројни дућани.¹²

Године 1585. становништво Пљеваља чинило је 119 кућа муслимана према 56 кућа хришћана. Извесно је да је број муслиманског становништва био и већи, јер у попису нису убележени запослени у санџак-беговој палати, кадија, као и још неки османски функционери.¹³

У дефтеру из 1570. године у Пљевљима су уписане три муслиманске махале: Махала Хусејин-паше, миримирана вилајета Дијарбекира, Махала

⁹ Исто, 551.

¹⁰ Исто, 527–529.

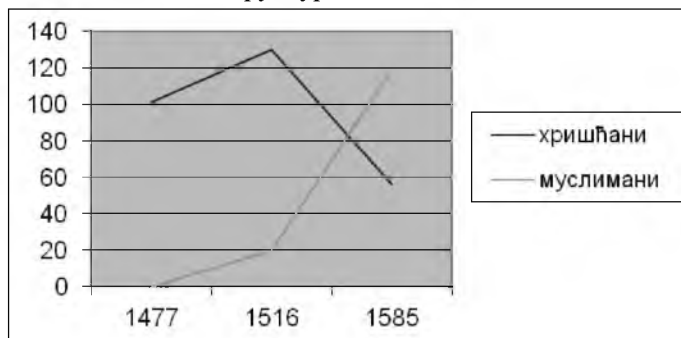
¹¹ Исто, 597.

¹² Исто, 567–568.

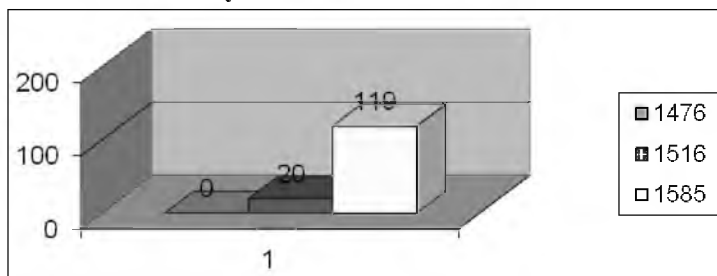
¹³ Исто.

Мустафе, метевели бега и Махала базарбаше Муслихудино, док су хришћани имали своју посебну махалу, са кнезом Кара Петром на челу.¹⁴

Етничка структура Пљеваља 1477–1585

Пораст броја муслиманских породица у Пљевљима 1476–1585

Путописни подаци из XVII века такође указују на промене у етничкој структури становништва Пљеваља. Тако, Корнелије Шепер 1533. године назива Пљевља (Pliente) градићем. Први путописац који даје садржајнији опис Пљеваља је Жан Шено, који је кроз ово место прошао 1547. године, и који га описује као „село насељено хришћанима у коме су све куће саграђене од дрвета“.¹⁵

Катарин Зен посетио је Пљевља 1550. године. Он наводи да су по преласку планине Ковач стигли у једно сеоце *Plevne*, које се налазило у пријатној брежуљкастој равници насељеној хришћанским Србима. Нешто детаљнији опис сачуван је из пера Дифрен Канеа 1573. године који Пљевља назива њиховим новим турским именом Ташлица (*Tasseliger*), и описује их

¹⁴ Исто.

¹⁵ Р. Самарџић, *Београд и Србија у делима француских савременика XVI–XVIII век*, Београд 1961, 112.

као велико село, које је, и поред тога што се налази међу планинама, смештено на равном терену. Он истиче цамију уз коју је, по његовим наводима, била лепа и уметнички извајана чесма, а каравансарај описује као „велики, мрачан и покривен оловом“.¹⁶ Пљевља су, као велико село насељено Србима хришћанима, остала забележена и у забелешкама путописца Лескалопјеа, који је кроз ово насеље прошао само годину дана после Дифрен Канеа.¹⁷

Павле Контарини, чији запис из Пљеваља датира из 1580. године, такође описује велики, оловом прекривени каравансарај, а поред кога се налазе леп бунар и мошеја. Веома је значајан податак који наводи да је само насеље било подељено на два дела и да Турци живе у пределу поред реке, док Срби, хришћани, грчког обреда, како прецизира, у вишем пределу. Две године касније Пљевља ће посетити и Жан Палерн Форезјен, који ће оставити забелешку да је *Testlige* леп град у коме има базара и каравансараја.¹⁸

Лисјен Лефевр наводи да су Пљевља 1611. године имала око 400 кућа, три цамије, од којих су две биле од камена, а једна дрвена, као и два каравансараја покривена оловом.¹⁹ Готово истоветан број кућа се наводи и у Опису босанског пашалука из 1624. године. Анонимни писац који је оставио опис путовања француског посланика Луја де Е-а, барона де Корманена, Дубровачким друмом 1626. године забележио је да у овој варошици станују Турци.²⁰

Један млетачки извештај, као и Гргичевић, наводе да је 1626. године у Пљевљима било пет до шест хиљада кућа, док је по Е. Челебији у овом месту 1660. године било седам стотина кућа. Подаци из 1806. године сведоче да су Пљевља у то време имала између пет и шест хиљада становника.²¹

Када је на свом путовању из Београда у Херцеговину, Евлија Челебија 1664. године пропутовао кроз Пљевља, забележио је следеће: „Ова варош лежи услед голих и као снијег бијелих стена, на терену обраслом зеленилом, виноградима и башчама. Од њених десет махала, пет је муслиманских, а пет хришћанских.“²² Даље описујући саму варош, Евлија наводи: „Даље има до седам стотина тврдо грађених кућа, с виноградима, без башча. Пашин сарај налази се на источној страни вароши, на обали реке Брезнице“.²³

¹⁶ Исто, 128.

¹⁷ Исто, 135.

¹⁸ Исто, 139.

¹⁹ Исто, 157.

²⁰ Исто, 173.

²¹ ИЦГ III/1, 527.

²² E. Ćelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*. Preveo, uvod i komentar napisao H. Šabanović, Sarajevo 1979, 397.

²³ E. Ćelebi, *Putopis*, 398.

Процесом исламизације, као и иселјавањем дела хришћанског становништва током XVII века, у великој мери измењена је верска структура становништва овог краја и одређен даљи развој Пљеваља као оријенталне касаве и седишта Херцеговачког санџака.

Мотиви убразне исламизације становништва Пљеваља која, како је наглашено, започиње у другој половини XVI века, разнородни су и свакако излазе из оквира тумачења које историографија сама за себе може да понуди, те залазе у домен социологије и психологије. Извесно је, ипак, да су пресудни били економски фактори, који у великој мери појачавају привид добровољности преласка у ислам.²⁴

Како су за ширење и подржавање исламске вере била предодређена три основна подсистема друштвене организације, а то су правна подела, образовање и уметност, потпуно је разумљиво да су новостворене друштвене околности наметнуле и одређене оквире понашања како хришћанске, тако и муслиманске заједнице, које су биле важеће за читаву територију Царства. Пљевља се у том смислу у потпуности уклапају у важећи модалитет организације живота у Царству, који сам за себе представља један од генератора процеса исламизације.

Доминација муслиманско-османског елемента није се одражавала само у архитектонском уређењу касаве, већ и у обрасцима свакодневног понашања и живота. Српско православно становништво Пљеваља свакако је морало поштовати шеријатска правила важећа за све хришћане – поданике султанове. Иако је хришћанско становништво у читавом Царство имало право на личну и имовинску слободу и слободу вероисповести, постојао је и читав низ дискриминирајућих одредби које су регулисале њихово понашање и устројство живота и рада. Шеријатске норме биле су веома рестриктивне: обавеза предавања шеријатских пореза за хришћане, поштовање муслимана уз уклањање с пута и уступање места, гошћење муслиманских путника до три дана, забрана изградње нових цркава и манастира, забрана гласног јавног богосложења и истицања верских обележја, забрана сахрањивања у близини муслимана. Хришћанско становништво у Царству такође је морало да поштује правила одевања прописана за њихову заједницу, да поштује забрану јахања и ношења оружја, као и забрану подизања кућа виших од муслиманских, уз још читав низ одредби у том смислу.²⁵ Иако је чињеница да ове одредбе нису увек и у свим деловима Царства доследно поштоване, несумњив је ипак подређен положај хришћана у односу на муслимане.

Градска насеља као што су Пљевља (Ташлица) деловала су и као културно-просветни центри; и на овом пољу очигледна је супремација

²⁴ М. Васић, *Исламизација на балканском простору*, Источно Сарајево 2006, 65.

²⁵ А. Фотић, *Између закона и његове примене*, Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба, Београд 2005, 37.

исламске културе над православном. Развојем српског средњовековног трга у муслиманску касабу, као и мењањем верске структуре становништва, у Пљевљима су се створили услови за снажење оријентално-муслиманске културе и цивилизације, што су подстицали како централна власт, тако и муслиманска верска заједница са свим својим институцијама, па и многи угледни и моћни појединци. Утицај ове културе осећао се у свим сегментима градског живота, архитектури, ношњи, свакодневном животу људи, језику, речју, готово на свим пољима духовног и материјалног живота.²⁶

Хусејин-пашина џамија, иако свакако најзначајнија, није једина мошеја изграђена у Пљевљима током вишевековне османске владавине. Сасвим извесно је да је прва џамија у овом граду постојала још почетком XVI века, јер је 1516. године пописана муслиманска махала која је бројала двадесет кућа.²⁷

По наводима Евлије Челебије, средином XVII века у Пљевљима је постојало десет џамија, од којих он помиње пет: Хаџи-Хасанову, Хаџи-Ризванову, Хаџи-Алијину, Одабашину и Ахмед-бегову џамију.²⁸

У муслиманске сакралне споменике у градовима спадали су и месциди (махалска џамија, без минбере, а често и без минарета) и текије.²⁹ За разлику од џамија, које су биле обавезно обележје османског града, месциди и текије се не срећу у свим градским насељима у Царству. Тако, у Пљевљима месцида није било, док је сачуван помен о постојању две текије.³⁰

У османским градовима, уз џамије су подизани и мектеби, муслиманске верске школе. Први сачувани помен о мектебу у Пљевљима сеже у 1582. годину, када је такав објекат убележен у османском попису овог насеља,³¹ док Евлија Челебија у Ташлици помиње чак три мектеба.³² У Пљевљима је постојала и медреса, средња конфесионална муслиманска школа, у којој су подучавани будући верски службеници. Као и у мектебима, и у медресама је настава извођена на оријенталним језицима.³³

Узимајући у обзир значај свих наведених исламских верско-образовних објеката, намеће нам се закључак да су Пљевља од краја XVI века постала

²⁶ Ова проблематика биће детаљније објашњена у делу о верским односима у Пљевљима и пљевљском крају.

²⁷ ИЦГ III/1, 593.

²⁸ E. Ćelebi, *Putopis*, 393–394.

²⁹ Текије су биле специфично муслимански верски објекти, који су припадали неком од дервишких редова. Имале су просторије за окупљање и вршење верских обреда дервиша, као и стан за шејха реда коме је текија припадала, турбе, гробље за истакнутије чланове реда, а поједине текије имале су и простор у коме су утошћавани путници намерници (мусафирхана).

³⁰ ИЦГ III/1, 595.

³¹ Исто, 596.

³² E. Ćelebi, *Putopis*, 394.

³³ ИЦГ III/1, 596.

значајан муслимански верски центар, међу чијим грађанима је било доста верски образованих људи. Неки од њих оставили су значајан допринос оријенталној култури на нашим просторима, као што је на пример чувени турски песник Ташлицали Јахја, преминуо 1582. године.³⁴

* * *

Пљевља, као седиште санџака, нису била само политички и административни, већ и културни центар у Потарју. Већина градова на српском етничком простору доживљава, како је већ наглашено, за време османске власти крупне промене, које се не огледају само у промени слике градског насеља и његове етничке и верске структуре, већ и у промени како материјалне, тако и духовне основе културног развоја неког градског насеља. У највећем броју случајева, као последица османских освајања и успостављања турске власти у српским земљама, уништено је наслеђе домаће словенске културе, која се у периоду који је претходио османским освајањима развијала под снажним утицајима медитеранско-европске хришћанске цивилизације, на латинској и византијској основи, а доминантни постају облици оријентално-муслиманске културе. Како наводи Милан Васић, „упоредо са учвршћивањем турске власти, јачањем муслиманских насеобина и мијењањем вјерске структуре градског становништва у корист муслимана, проширивана је основа за даљи развој, јачање и стални успон те културе.“³⁵

Путем исламизације домаћег становништва, муслиманска култура пустила је снажне корене на јужнословенском тлу. Исламизовано становништво је издвојено из токова европског света и укључено у токове исламско-оријенталног цивилизацијског круга. Јак културулошки утицај извршен је и на хришћанско (српско) становништво, које је остало верно својој вери. Муслимани су представљали друштвену елиту, а елита је у свим друштвима та која успоставља трендове и обрасце понашања, па су тако и поједини Срби, преваходно у градовима, прихватили муслимански начин одевања, становања, исхране. Ипак, одређени елементи материјално-духовне културе, као вез нпр, показују да тај процес није био сасвим једностран, те да је било и утицаја хришћанске, тј. српско-православне на оријентално-муслиманску културу.³⁶

Свакако је да се последице исламизације нису осетиле само на пољу културе. Оне су дубоке, суштинске и многостране, што је сасвим разумљиво ако се има у виду да у османској држави, као уосталом и у ранијим муслиманским

³⁴ Исто, 599.

³⁵ Исто, 590.

³⁶ Детаљније: М. Васић, *Исламизација*, 82.

друштвима, ислам није био само водећа конфесија, већ и политичка идеологија и исходиште цивилизацијског и културног образаца. Исламизација је била средство јачања државе, стварање упоришта у освојеним областима и јачања институција попут тимарског система и спахијске организације, а све у циљу што лакше и дуже управе у новоствореним провинцијама.

Исламизацијом је настао још један конфесионални елемент у структури српског друштва под османском влашћу. Овај процес оставио је и оставља етнорелигиозне, етнобиолошке и етнодемографске последице, које суштински значе поделу и расцеп у оквирима српског националног корпуса. Процес асимилације, заснован на свести о припадности широкој исламској заједници, представљао је први корак у стварању посебног *муслиманског* односа на јужнословенским просторима.

PhD Ema Miljković

THE BEGINNING OF THE PROCESS OF CONVERSION TO THE ISLAM IN PLJEVLJA: CAUSES, TENDENCIES, CONSEQUENCES

Summary

Pljevlja, the administrative capital of the *sanjak* (province) of Herzegovina, was not important only as the political, but also as the cultural center of the region of Potarje. The majority of the cities and towns in the Serbian lands had experienced, during the Ottoman authority, immense changes, expressed not only through changes of the image of the urban settlements, and their ethnic and confessional structure, but also in the changes of the cultural development of the towns and cities. That was the case with Pljevlja, as well.

The inheritance of the local Slavic culture, which had been developing in the period prior to the Ottoman conquest under the influence of the Mediterranean-Christian civilization, had been destroyed. The Oriental-Islamic culture became dominant.

The consequences of the process of conversion to the Islam in the town of Pljevlja, as well as in the whole region of Potarje, were not visible only in the culture. They were deep and many-sided, which is perfectly understandable bearing in mind the fact that in the Ottoman state, as well as in the previous Islamic societies, the Islam was not only the leading confession, but also the political ideology and the aim of the cultural pattern. The conversion to the Islam was a way to strengthen up the state and to create the strong centers in the conquered lands, in order to rule the newly acquiesced lands easily and for very long period of time.